

se" ikke er blevet luget ud. På enkelte punkter skinner rester af marxistisk dogmatik måske igennem. For eksempel er påstanden om, at småborgerskabet og mellemklasserne er fascismens sociale grundlag kun svagt, for ikke at sige slet ikke, dokumenteret (pp. 100-103). Det er meget muligt, at påstanden er holdbar. Det vises blot ikke på overbevisende måde. Forfatterne redegør selv for vanskelighederne ved at få et præcist billede af fascismens rødder, men de tal, som de præsenterer, dokumenterer ikke deres påstand, og tallenes tale bortforklares eller bortfortolkes uden nærmere dokumentation. Til trods for dette usikre grundlag fremstår påstanden om fascismens sociale grundlag i stadig stigende grad som en fastslået kendsgerning (se for eksempel p. 191).

Bogen påkalder sig ganske afgjort politologisk interesse, idet den ikke blot behandler Italiens politiske historie, styreformer og magtforhold, men også forsøger at anvende politologiske begreber. Det væsentlige i denne forbindelse er den bevidste bestræbelse på at bygge bro mellem disciplinerne. En lidt løs terminologi (for eksempel samtidig anvendelse af "elite" og "borgerskab") virker ikke meningsforstyrrende. Værre er den stedvise mangel på begrebsafklaring og lidt uheldige begrebsanvendelse. Der gøres for eksempel for lidt ud af at få afklaret, hvad "passiv konsensus" til fascismen egentlig var udtryk for, og derfor bliver diskussionen af det væsentlige emne om befolkningens tilslutning til fascismen noget uklar (pp. 186-192). Det er også uheldigt, at det fascistiske regime afslutningsvis betegnes som et "polykrati", fordi der hermed ikke tænkes på det, som Robert A. Dahl forbinder med den nært beslægtede term "polyarki", og fordi den præcise forskel mellem fascisme og henholdsvis totalitarisme og pluralisme derfor fremstår som noget uafklaret.

De anførte kritikpunkter skal ikke tages som udtryk for, at politologisk interesserede skal gå uden om denne bog. Der er tale om en både spændende og ret enestående indføring i det italienske politiske system. Bogen er særdeles veloplagt og veiskrevet. Den historiske og analytiske fremstilling krydres jævnlige med relevante skønlitterære indskud, og billedmaterialet tilføjer forståelsen en ekstra dimension. Sidst, men ikke mindst, afsluttes bogen med en endog meget fyldig og kyndig litteraturorientering, som må være særdeles nyttig for enhver, der vil sætte sig ind i det overordentlig spændende politiske system i Italien.

Palle Svensson

Cato Wadel, *Det skjulte arbejde*, Oslo: Universitetsforlaget, 1984, 120,00 Nkr.

Det er samfundsforskerens opgave at afdække det skjulte arbejde. Således sammenfatter forfatteren til bogen *Det skjulte arbejde* sin hovedpointe, og det har været hans ærinde i en række bøger og artikler gennem de senere år. I denne bog analyserer han arbejde i en samfundsmæssig og kulturel sammenhæng, og hans konklusion er, at det, som til enhver tid opfattes som arbejde, afhænger af den samfundsmæssige organisation og de kulturelle værdier. Dermed bliver det også styret af samfundsmæssig magt, som altså også indebærer magten til at definere,

se" ikke er blevet luget ud. På enkelte punkter skinner rester af marxistisk dogmatik måske igennem. For eksempel er påstanden om, at småborgerskabet og mellemklasserne er fascismens sociale grundlag kun svagt, for ikke at sige slet ikke, dokumenteret (pp. 100-103). Det er meget muligt, at påstanden er holdbar. Det vises blot ikke på overbevisende måde. Forfatterne redegør selv for vanskelighederne ved at få et præcist billede af fascismens rødder, men de tal, som de præsenterer, dokumenterer ikke deres påstand, og tallenes tale bortforklares eller bortfortolkes uden nærmere dokumentation. Til trods for dette usikre grundlag fremstår påstanden om fascismens sociale grundlag i stadig stigende grad som en fastslået kendsgerning (se for eksempel p. 191).

Bogen påkalder sig ganske afgjort politologisk interesse, idet den ikke blot behandler Italiens politiske historie, styreformer og magtforhold, men også forsøger at anvende politologiske begreber. Det væsentlige i denne forbindelse er den bevidste bestræbelse på at bygge bro mellem disciplinerne. En lidt løs terminologi (for eksempel samtidig anvendelse af "elite" og "borgerskab") virker ikke meningsforstyrrende. Værre er den stedvise mangel på begrebsafklaring og lidt uheldige begrebsanvendelse. Der gøres for eksempel for lidt ud af at få afklaret, hvad "passiv konsensus" til fascismen egentlig var udtryk for, og derfor bliver diskussionen af det væsentlige emne om befolkningens tilslutning til fascismen noget uklar (pp. 186-192). Det er også uheldigt, at det fascistiske regime afslutningsvis betegnes som et "polykrati", fordi der hermed ikke tænkes på det, som Robert A. Dahl forbinder med den nært beslægtede term "polyarki", og fordi den præcise forskel mellem fascisme og henholdsvis totalitarisme og pluralisme derfor fremstår som noget uafklaret.

De anførte kritikpunkter skal ikke tages som udtryk for, at politologisk interesserede skal gå uden om denne bog. Der er tale om en både spændende og ret enestående indføring i det italienske politiske system. Bogen er særdeles veloplagt og veiskrevet. Den historiske og analytiske fremstilling krydres jævnlige med relevante skønlitterære indskud, og billedmaterialet tilføjer forståelsen en ekstra dimension. Sidst, men ikke mindst, afsluttes bogen med en endog meget fyldig og kyndig litteraturorientering, som må være særdeles nyttig for enhver, der vil sætte sig ind i det overordentlig spændende politiske system i Italien.

Palle Svensson

Cato Wadel, *Det skjulte arbejde*, Oslo: Universitetsforlaget, 1984, 120,00 Nkr.

Det er samfundsforskerens opgave at afdække det skjulte arbejde. Således sammenfatter forfatteren til bogen *Det skjulte arbejde* sin hovedpointe, og det har været hans ærinde i en række bøger og artikler gennem de senere år. I denne bog analyserer han arbejde i en samfundsmæssig og kulturel sammenhæng, og hans konklusion er, at det, som til enhver tid opfattes som arbejde, afhænger af den samfundsmæssige organisation og de kulturelle værdier. Dermed bliver det også styret af samfundsmæssig magt, som altså også indebærer magten til at definere,

hvad der er arbejde, og hvad der ikke er det. Arbejde defineres i dag først og fremmest som lønnet arbejde og ikke så meget som ulønnet, det omfatter mere mænds end kvinders arbejde, mere voksnes end børns, mere læreres end elevers, mere arbejdsgiveres end arbejdstageres og mere professionelle socialarbejders end klienters.

Arbejdsbegrebet er i modsætning til manges opfattelse ikke universelt, men historisk bestemt. Det er et relativt nyt begreb, som opstod med den industrielle revolution, det vil sige i den periode, hvor produktion og reproduktion blev adskilt, og lønarbejdet for alvor blev udbredt. Lønarbejdet er blevet prototypen på alt arbejde, både for arbejdsgiverne og også for arbejderbevægelsen, selv om dette arbejde kun omfatter cirka halvdelen af alt arbejde.

Cato Wadel er stærkt kritisk over for økonomernes arbejdsbegreb, som han mener er statisk og ahistorisk, fordi det afgrænser arbejde til kun at være noget, som man får betaling for. Han mener ikke, at økonomer har ofret megen teoretisk eller empirisk interesse på at afdække det ubetalte arbejde. Økonomernes arbejdsbegreb er ifølge hans opfattelse meget snævert og præget af markedet og virksomhedernes forhold. Det betyder, at en række andre begreber, som for eksempel produktion, bruttonationalprodukt, arbejdsløshed med mere også bliver determineret af det lønnede arbejde.

Det mere folkelige arbejdsbegreb er noget bredere, men til gengæld også mere subjektivt og mangetydigt. Også dette begreb lægger imidlertid hovedvægten på de lønnede aktiviteter. Husarbejde opfattes for eksempel ikke som arbejde, fordi det er ulønnet, og dertil kommer, at det udføres i hjemmet, hvor familiemedlemmerne også tilbringer deres fritid. Endelig har det betydning for opfattelsen af husarbejde som ikke-arbejde, at det er meget varieret, og at flere aktiviteter kan foregå på samme tid.

Cato Wadel plæderer for et bredere arbejdsbegreb, hvor det skjulte arbejde medtages. Han går ind for et mere sociologisk og antropologisk arbejdsbegreb, hvor arbejde defineres som aktiviteter, som er nødvendige for vedligeholdelsen af alment værdsatte relationer og institutioner. Han bliver ofte kritiseret for at ville udvande arbejdsbegrebet, men mener, at der kan være behov for en hel serie af arbejdsbegreber, hvor man skal være opmærksom på, at det, som afgrænses som arbejde, er politisk bestemt. For at illustrere det skjulte arbejde diskuterer han eksempler herpå inden for 4 forskellige områder.

Det første er uformelt arbejde i nærmiljø og lokalsamfund. Her udføres meget socialt arbejde i lighed med det, som professionelle socialarbejdere foretager sig, men det opfattes ikke som arbejde, selv om det er meget nødvendigt. Han nævner specielt husmødres omsorgsarbejde og ansvar for, at hele familien får samordnet deres sociale kontakt. Dette arbejde mener han imidlertid er blevet synliggjort i de senere år. Det private sociale arbejde udføres også af mange andre i lokalmiljøerne, men er helt upåagtet i planlægningen.

Det andet eksempel er det skjulte arbejde i arbejdslivet, og specielt er de uformelle sociale relationer ofte nødvendige for produktionen. Også dette arbejde er upåagtet, og det opfattes ofte som snak, især når det udføres på lavere niveau, mens samarbejds- og koordineringsfunktioner på højere niveau er mere anerkendt som arbejde.

Der ligger naturligvis en ganske betydelig magt i at kunne udvælge og implementere den endelige beslutning. Men som det er fremgået af det foregående afsnit, er det sådan i praksis, at de besluttende myndigheder (landsstyret og regeringen) – i hvert fald hidtil – har fulgt fællesrådets indstillinger.

Det tredje område er klientarbejde, som udføres i forbindelse med professionalisering af sociale opgaver. Dette område er et, som helt bevidst defineres som ikke-arbejde, men det er ikke desto mindre meget nødvendigt for centrale økonomiske, politiske og familiære institutioner.

Det fjerde eksempel er skjult arbejde i forbindelse med politisk virksomhed. Cato Wadel mener, der kræves meget arbejde for at opretholde et demokrati, men meget af det opfattes ikke som sådan, fordi opfattelsen af, hvad politik er, også er meget snæver. Derfor betegnes det skjulte politiske arbejde ofte som noget andet.

Den meget snævre afgrænsning af arbejde, som er fremherskende, er medvirkende til, at befolkningen bliver fremmedgjort over for sit eget arbejde og mister overblikket over det. Problemet er samtidig, at der ikke tages højde for det i den samfundsmæssige planlægning, og det er medvirkende til at forringe vilkårene for at udføre det.

I en dansk sammenhæng sættes bogens konklusioner i relief af, at man faktisk har forsøgt at øge det skjulte arbejde i forbindelse med privatisering af det offentlige ansvar. Spørgsmålet er så, om betingelserne for at udføre især privat omsorgsarbejde er blevet forbedret. Der er i sammenligning med Norge ikke sket en særlig grundig kortlægning af det private omsorgsarbejde i en dansk sammenhæng, fordi vore tidsundersøgelser er gennemført ud fra en meget snæver opfattelse af arbejde. Bortset fra disse forskelle mener jeg, at problematiseringen af arbejdsbegrebet er meget relevant og tankevækkende i en mere generel sammenhæng. Kritikken af de traditionelle opfattelser af arbejde er rammende, men det er en mangel, at forsøg på at analysere den uformelle økonomi i sammenhæng med den formelle, for eksempel blandt engelske og svenske økonomer, ikke er omtalt, selv om bogen i øvrigt på det teoretiske plan har en tværnational tilgang. Bogen er således præget af et sociologisk udgangspunkt, men samtidig er det netop denne tilgang, som betyder, at arbejdsbegrebet problematiseres fra så mange forskellige vinkler.

Anette Borchorst